

Mirko Kunčič:

Izgubljenec.

*Kadar moja mamica
v zvezdnate večere
moli zame — njen smehlaj je
poln otroške vere.*

*Mrak varljive upe ji
nosi iz daljine
in prepleta z zarjami
žalostne spomine.*

*Kadar moja mamica
misli name, sanja
in kot bela lučka tli
v noč pričakovanja —*

*jaz bolan in izgubljen
hodim svoja pota.
Do obupa me boli
njena sladka zmeta...*

Leopold Podlogar:

Zgodovina naših trgov in mest.

18. Turjak.

(500 m, 263 prebivalcev.)

Turjak je neznaten dolenski trg, jugovzhodno od Ljubljane ob deželni cesti Ljubljana—Škofljica—Ribnica—Kočevje (55-6 km). Razvija se pred rodbinskim gradom slavne Turjaške rodovine.

Župnija je bila ustanovljena dne 25. aprila leta 1790, kapela pa je bila očitnim proglašena že l. 1780. Za ustanovitev župnije je prosil turjaški grof Marija Jožef. Nagovoril ga je k temu grajski duhovnik Andrej Nušič. Ta je bil rodom Škocijanec, rojen menda v vasi Laporje leta 1727. Nekaj let je služil v domači župniji, v Škocijanu pri Turjaku, potem pa od leta 1770. v turjaškem gradu kot sacelan, kjer je postal prvi turjaški župnik in kot tak umrl l. 1811.¹ dne 3. marca.

Šola je bila slovesno otvorjena 6. majnika l. 1901. Leo grof Turjaški je dal na lastnem svetu in lasne stroške zidati l. 1899. enorazrednico nad deželno cesto Ljubljana—Kočevje. Delo je vodil mnogoletni turjaški oskrbnik Jožef Schauta, Turjačani so pomagali s tlako. Sedaj všolane vasi so pošiljale prej svoje otroke v Škocijan; tudi nekateri turjaški župniki, n. pr. Zorec, Pintar so otroke prostovoljno poučevali v branju in pisanju. Prvi učitelj na turjaški enorazrednici je postal Josip Bergant.

Do leta 1848. je bila v gradu okrajna grajska sodnija. Ko so se tega leta ustanovili c. kr. sodni okraji, je bila prestavljena sodnija v Lašče. Tega

¹ Pokorn: Šematizem 1788, 95.

leta je zgubil trg Turjak zadnjo privlačno silo — danes se ne drži od trga drugo kakor ime.

V dobro urejenem turjaškem arhivu ni nobenega pisma, nobene listine, ki bi imenovala Turjak trg. Trg sam ne hrani nobenega pisma ali listine, na katero bi opiral trg svoje pravice. Pa je bil vendar Turjak že v srednjem veku daleč čez mejo naše dežele sloveč trg.

Potok Rašica, ki izvira pri vasi Brlog v lužarski občini in izgine v Ponikvah pod zemljo, se je imenoval še v Valvasorjevi dobi Fužinšica. Po Valvasorjevi sodbi, ki je bila oprta na pisma in ustno izročilo, je dobil potok to ime od fužin, ki so stale ob njem po vsej dolžini in izrabljale njegovo vodno moč. Od teh ni danes nobenega sledu več, že Valvasor ni videl v Raško-dobrepoljski kotlini nobene fužine. (Valvasor II. 234, 239.) To pove nekaj in nam kaže, da je v davni preteklosti, recimo v srednjem veku v Rašici cvetela razvita železna obrt. Svet ob Rašici je bil že od leta 1260. last Turjaških. (Mitth. 1865, 3; 1905, 125.) Uprava mesta Reke hrani tri

važne listine iz l. 1437. Iz teh listin posnamemo, da so hodili v Turjak po železne izdelke trgovci in prekupci iz Kranja, Kamnika, Loke in Selc. V Reki, Trstu in Benetkah so zamenjavali železno blago za olje, bombaž, fige in mandeljne. Kadar se ni blago izmenjavalo za blago, se je plačevalo, kupovalo in prodajalo za zlat denar. Omenjeni kranjski prekupci in trgovci so prejeli v Turjaku blago v zameno za žito, moko, kože, usnje, sukno, platno in druge izdelke podeželske domače obrti. V teh listinah se hvalijo izdelki turjaškega železa, da so dobri in tudi teža blaga po sodbi cesarske mitnice poštena (Ferrum bonum et bulletum de Orspergo). (Glej Dimitz, G. Kr. I. 313—314.)

To so edini podatki o turjaškem trgu. Z letom 1437. nehajo mahoma vsi podatki o trgovanju s turjaškim železom. Odkod ta nenadna preseka?

Listine, ki se tičejo turjaškega gradu, spadajo v prvo polovico petnajstega stoletja. V začetku tega veka so delovali v velikolaški okolici stiški menihi, katerih velika pristava v Laščah se omenja že leta 1145., ona na Veliki Slevici l. 1230. V začetku 15. stoletja (1402) čutimo iz takratnih poročil, da še delujejo stiški menihi v tej okolici. Ne dolgo potem ni ne duha ne sluha ne o menihih, ne turjaških fužinah. Vzrok tega mučnega molka je turška sila, ki se je z letom 1408., z napadom na Belo Krajino začela razlirati po naši deželi. Cvetočo trgovino po naših krajih je ta sila

popolnoma udušila. Trgovska pota so bila kmalu popolnoma zaprta; obrtniki in rokodelci so morali dati delo iz rok. Sedaj je veljalo: braniti mejo, da je sovražnik ne prestopi ali pa seliti se drugam. Koj z nastopom te sile so se izpraznile fužine po Raško-dobrepoljski kotlini ob Fužinšici ali Rašici. Privikrat so se pojavili Turki v tej dolini leta 1415. (Mittheil. 1861, 69; 1903, 169.) Takrat so Turki privikrat drli od Kolpe preko Kočevja in Ribnice proti Ljubljani, do osrčja Kranjske. Zdi se nam, kakor da bi v tem letu sovražni Turek to napadno črto dobro preštudiral na vse strani, da bi pozneje tem pogosteje in ročneje na turški način premeril to pot. *Kadar so drli po tej napadni črti, so merili na Ljubljano. Kar je bilo vmes, je občutilo vso krutost turške sile.* Napadli pa so Turki od te strani Ljubljano: 1469., 1471., 1472., 1475., 1476., 1492., 1528., 1546., 1598.

Če primerimo letnico 1437., ko se turjaški železni trg omenja kot cvetoč, je zadal železni obrti turjaški prvi smrtni udarec turški napad l. 1469., kateremu so sledili kmalu v kratkih presledkih drug za drugim. Takrat so mahoma izginile ob Rašici vse fužine in za vedno zaspala železna obrt, ki bi s pomočjo neizčrpnih železnih zakladov živela lahko še danes. Živi od vsega že davno ugašajoči spomin na cvetoče čase. Tega in še marsičesa drugega je kriv turški meč.

Znano je, da se je srednjeveška trgovina gibala v smeri starih rimskih cest, ponekod se jih je točno držala ne le v srednjem veku, ampak skozi vsa stoletja do začetka 18. stoletja, ko so začeli po naši deželi delati ceste. Stari tovarniki so se držali starih potov. Ta pota so držala po starih rimskih cestah. Kakor so dokazala novejša raziskavanja, je držala taka stara pot od Šmarja mimo Šenčurja do Turjaka; druga taka stara pot od Krke preko Ilove gore, Male Lipljene zopet do Turjaka; tretja iz Dobrepoljske kotline čez Ponikevske gozde do Turjaka. Ta trojna stara pot se je pri Turjaku strnila in držala ob Črni vodi pod Golem in Kureščkom mimo Krvavih peči na Bloško in Cerkniško stran. Od Ljubljane sem je držala stara trgovska pot ob obronkih Turjaških gora do Turjaka. Temu križišču starih potov je dajal varstvo staroslavni Turjak, ob katerem se je zgodaj v srednjem veku razvil cvetoči trg; njegovo cvetje se je ob soparni in zgoči turški sili kmalu razsulo. Turška sila trgu ni vzela le cvetja, ampak ga je usušila globoko v korenine. Po tej sili ni imel več ne podlage, ne vrtnarja, da bi še kedaj pokazal svojo životvorno moč.

Turjak! O tem bi bilo pripovedovati! Tu le skrčen obris. Došli so Turjačani na Kranjsko s Franki v 9. stoletju ali vsaj kmalu po bitki na leškem polje pri Augsburgu, kjer je cesar Oto I. v tridnevni bitki čete Madžarov popolnoma potolkel. Ta bitka je odprla nemškemu plemstvu pot med Slovence. Ti plemiči so sezidali utrjene gradove po naših gorah in gričih in si storili podložno slovensko ljudstvo, ki je prebivalo na njih posestvih. Gradovi naših plemičev so bili prvotno le trdnjave; postavili so mogočen trden stolp, ki je služil za opazovanje (straža), pa tudi za stanovanje grajski gospodi. Šele pozneje so temu stolpu prizidali udobnejša stanovanja ali pa so v bližini stolpa zidali pravi grad, kakor jih vidimo danes še več po Kranjskem.

V Turjaku vidimo še danes pod sedanjim gradom v temelju »Spodnji grad«. Po temelju sodeč je bil ta gradič le majhen trdnjavski stolp. Kako star je bil ta »Spodnji grad«, sklepamo odtod, da je že leta 1067. Konrad Turjaški postavil nad njim novo razsežnejše in udobnejše poslopje, na kraju, kjer stoji sedanji grad Turjaški. Grad je zadel marsikatera nesreča. Zaradi že omenjenega spora Turjačanov in Ortenburžanov je bil porušen Spodnji in Zgornji grad že leta 1160. Enaka usoda je zadel Tur-

jaške zgradbe l. 1191., 1210. in 1318. V tem času so podložniki Turjaški in Ortenburški veliko trpeli. Oba zasovražena soseda sta škodovala drug drugemu, kjer in kakor sta mogla. V teh nemirnih in razdivjanih časih se okrog Turjaka ni mogel razviti trg. Ortenburžani in Turjačani so se spravili šele l. 1343. Sredo pred sv. Janezom sta podpisali obe sovražni stranki spravno pogodbo v Orteneku. (Mittheil. 1861, 39.)

Po tem letu sprave (l. 1343.) se je zamogel razvijati ob Turjaku trg. Njegovemu razvoju in cvetu je bila odločena le kratka, komaj stoletna doba.

Leta 1511. 24. in 26. marca je porušil strašni potres neštevilno cerkva in neznano število gradov. Med gradovi, ki so pod udarcem te šibe božje padli v razvaline, je bil tudi Turjak. Po tem potresu se je zidal sedanji grad. Na jugovzhodnem stolpu gradu je v višini enega nadstropja vzidan spominski kamen, ki vsebuje del stavbne zgodovine Turjaka in omenja tudi potres, za katerem se je zidal grad. Napis je nemški. Slovenski se glasi: »Leta 1067. je začel ta grad zidati Konrad Turjaški. Leta 1511. ga je porušil potres. Jaz Trojan Turjaški, višji komornik Kranjske in Slovenske Krajine, sem ga l. 1520. začel od tal zidati.« Nad tem napisom je vklesan rodbinski turjaški grb: glava divjega vola ali tura, po katerem je dobil grad svoje ime. Pripovedka ve, da so se takrat, ko so začeli tuji plemiči zidati v Turjaških gorah svojo trdnjavo, klatili divji voli ali turi po teh krajih. Ti so ovirali delavce pri delu. Med tem, ko so zidarji in kamenarji delali pri trdnjavi, so plemiči pobijali to nadlogo. Iztrebili so bili skoraj vse, le eden je še plašil delavce in jih oviral pri delu.

(Dalje.)

UGANKE • SKRIVALICE IN DRUGO

Vremenska uganka za september.

(Silvo Mehovec, Ljubljana.)

Besednica.

(Mladika.)

Bratov nas je brez števila
mati zemlja izredila:
ko smo mladi, smo zeleni,

ko smo stari, smo rumeni,
ko povesimo glave,
srp se bliža nam v gorjé.

Križ.

(Mladika.)

a	m	o	t	a	
s	r	e	ž	j	
s	i	o	e	k	
p	o	č	t	e	k
m	a	a	o	n	
s	r	u	g	r	
t	r	a	ž	a	

Če spopolniš
besede, dobiš
navzkriž ime
pesnika.

Nagrade rešilcem :

1. Mladinska knjiga.
2. „Vrtec“ in „Angelček“ (vezan).
3. „Pri Jezusu“ (z zlato obrezo).

Kar si kdo izbere. Nagrado dobi samo,
kdor je izžreban, in mora uredniku spo-
ročiti, za katero nagrado se je odločil.

Rešilci in imena rešilcev se sprejemajo
10 dni po izidu lista.